

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 008:379.8 (37) (38)

Гончарова Олена Миколаївна,
доктор культурології, доцент,
завідувач кафедри історії України
і музеєзнавства Київського національного
університету культури і мистецтв

**ДОЗВІЛЛЯ АНТИЧНОСТІ
В КОНТЕКСТІ ВИДОВИЩНОЇ КУЛЬТУРИ: ІГРИ**

У статті здійснено аналіз дозвілля античності у контексті видовищної культури на основі античної літературної рефлексії, зокрема робіт істориків, філософів, письменників й ораторів Давніх Греції і Риму. На ґрунті проведеного дослідження автором виявлено трансформації дозвілля як соціального і гуманітарного досвіду античного суспільства, сутність та зміст ігрових індивідуалізованих та масових форм дозвілля античності. Охарактеризовано ігровий контекст видовищної культури як соціально-культурного явища.

Ключові слова: дозвілля, видовищна культура, ігри, Давня Греція, Давній Рим.

Гончарова Елена Николаевна, доктор культурологии, доцент, заведующая кафедрой истории Украины и музееведения Киевского национального университета культуры и искусств

Досуг античності в контексті зрелищної культури: ігри

В статье осуществлен анализ досуга античности в контексте зрелищной культуры на основе античной литературной рефлексии, в частности работ историков, философов, писателей и ораторов Древних Греции и Рима. На основе проведенного исследования автором выявлены трансформации досуга как социального и гуманитарного опыта античного общества, сущность и содержание игровых индивидуализированных и массовых форм досуга античности. Охарактеризован игровой контекст зрелищной культуры как социально-культурного явления.

Ключевые слова: досуг, зрелищная культура, игры, Древняя Греция, Древний Рим.

Goncharova Olena, Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, the Head of History of Ukraine and Museology Chair of Kyiv National University of Culture and Arts

Leisure of antiquity in the context of spectacle culture: games

In the article the analysis of leisure of antiquity is carried out in the context of spectacle culture on the basis of ancient literary reflection, in particular works of historians, philosophers, writers and speakers of Ancient Greece and Rome. On the basis of the conducted research an author found out transformations of leisure as social and humanitarian experience of ancient society, essence and maintenance of the playing individualized and mass forms of leisure of antiquity. The playing context of spectacle culture is described as the social and cultural phenomenon.

Key words: leisure, spectacle culture, games, Ancient Greece, Ancient Rome.

Дозвіллю античності, як і окремим його формам, присвячена численна наукова і науково-популярна література. Автори деяких з цих філософських, історичних, літературних, педагогічних, культурологічних досліджень самі вже стали класиками і незаперечними авторитетами у цій царині: С. Аверінцев, Я. Буркхард, В. Дмитренко, О. Лосєв, Ф. Коуел, К. Куле, А. Мазаєв, Г. Нікітіна, А. Обертинська, В. Рябков, Х. Хефнер, А. Чечетін та ін. Утім, зосереджуючись на античному дозвіллі як, передусім, вільному часі, кількість і якість якого позначає міру суспільного багатства греків, трансформаційних змінах римської дозвіллевої культури, визначаючи античне дозвілля як схоле, інтелектуальний і видовищний otium, часто недостатньо звертають увагу на той момент, що виступи спортсменів, як і поетів, рапсодів і акторів, гладіаторів були публічними, то ж складала елемент тогочасних видовищ – прообразів сучасних культурно-дозвіллевих, а останнім часом – завдячуючи телебаченню – і розважальних шоу.

З іншого боку, у дослідженнях, присвячених дозвіллю (Г. Аванесова, О. Генкіна, О. Ключко, І. Петрова, Б. Чумаченко), іграм, розвагам і видовищам античного світу зазвичай приділялося менше уваги. Тому автор статті ставить собі мету – показати, як саме поставало дозвілля античності в контексті видовищної культури Давніх Греції і Риму.

Нові підходи до вивчення історичного, культурологічного процесу розширюють можливості у дослідженні дозвілля як соціально-культурного явища, виявленні місця дозвілля античності у системі культурологічних знань і необхідності визначити магістральні напрями у дослідницькому пошуку. На погляд О. Ключко, розгляд дозвілля в культурологічному контексті доповнює уявлення про людське суспільство

минутих епох як цілісних динамічних систем. Дослідження відповідає нагальному завданню, яке постає нині перед культурологією, – опису всіх видів людської діяльності та їх глибинних основ, які закладені в культурній традиції їх соціального універсуму [5, 33-34].

Становлення і формування індивідуальних та колективних форм дозвілля античності, особливості культурно-дозвілдової практики, специфіку видовищної культури античності можна дослідити, здійснюючи аналіз епінікій Піндара, творів Ксенофонта, Марка Тулія Цицерона, Гая Светонія Транквілла, анналів Публія Корнелія Тацита, життєписів Плутарха, літературних праць Гая Петронія Арбітра, листів Гая Плінія Молодшого, творів Атеней, Макробія Феодосія та ін.

Елементи видовищної культури античності численні і різноманітні: спортивні змагання, театральні вистави і хори, релігійні свята – проходження донаторів, ігри на честь богів; змагання поетів, виступи рапсодів, циркачів і акторів. Сюди ж відносилися і виступи ораторів: у народному зібранні Афін, на Римському форумі, виступи в гелієї, ареопазі, сенаті.

Аксіологічні принципи дозвілля античного соціуму базувались на політичній та особистій свободі учасників дозвілля, пріоритеті політеїстичної релігії та державної ідеології, активному розвитку образотворчої, літературної, драматичної творчості. Особисті успіхи, персональні тріумфи й апофеози переможців панеллінських змагань-агонів, таких як Олімпійські ігри, розцінювались як героїчні діяння на користь полісної коінонія, без присмаку егоїзму чи індивідуалізму; слава таких діянь автоматично записувалась на рахунок рідного міста [26, 11-12].

Диференціація в дозвіллі відбувається за формами участі вільних громадян – дозвіллі заняття, які виконуються вдома, і ті, що відбуваються у суспільних місцях, на міській вулиці. Домашні та позадомашні заняття пов'язані з традиційними іграми, спортивними змаганнями, котрі потребували або прямої участі людини, або спостереження за їхнім ходом. Спостерігати змагання як велике видовище для грека є теж великою життєвою насолодою.

Мірою суспільного багатства давніх греків стають вільний час, кількість і якість дозвілля. Греки цінують владу, політику, війну як виставку аρεте, дозвілля, спорт, фізичну культуру, але зневажливо ставляться до фізичної праці і неохайні пишати професіоналізмом, маючи антигесіодівські настанови. Серед культурних цінностей превалує калокагатія як ідеал людини. Агора, палестра, симпосій, театр, суд – найбільш відвідувані місця для греків. Те, що греки споруджували, було їм потрібно в основному для гри, дозвілля, свят та розваг – гімназії, палестри, театри, одеони, пізніше іподроми в кожному місті як необхідна умова еллінського способу життя. Грецький отіш, вільні години, дні, місяці та роки присвячувалися спілкуванню і спорту, святкам і змаганням, ігровим формам життя взагалі. Автентична стихія грецького життя, крім політики як заняття найбільшої ваги, – це стихія дозвіллі, ігрова, часто святкова, видовищна, і в першу чергу це стихія змагань-агонів. Історик і культурфілософ ХІХ ст. Я. Буркхардт визначав грецьку культуру як агоністичну. Давні римляни теж любили агони, видовища, проте скоріше перебували у ролі пасивних глядачів, ніж учасників, зневажаючи гладіаторів як злочинців і акторів як комедіантів. На думку Б. Чумаченка, культурна і психотерапевтична функція агону полягала в тому, щоб дати вихід жадобі слави, яка переповнювала еллінську душу [26, 57].

Найвідоміший грецький агон – *Олімпійські ігри* (поч. дат. 776 р. до н.е.) – змагання атлетів в Олімпії (область Еліда в Пелопоннесі). Олімпіоники, переможці олімпійських агонів, вважались найкращими громадянами, еталоном грецької людини і вшановувалися різноманітними правами і привілеями, відзнаками, зокрема проєдрією (почесними місцями на лавах під час ігор), лавровим вінком у Олімпії, вінком з дикої селери на *Істмійських іграх*. У першу чергу вшанування чемпіонам влаштовували їх рідні поліси. Як пише французька дослідниця К. Куле у праці «ЗМІ у Давній Греції: твори, промови, розвідки, мандрі», в Афінах Солон встановив винагороду у 500 драхм за перемогу у Олімпійських іграх, і у 200 драхм – у Істмійських. Ксенофан згадує, що з VI ст. до н.е. чемпіонів годували за рахунок казни і видавали грошову суму, достатньо велику для передання у спадок. Увечері того ж дня проводилась святкова хода, або komos [8, 178]. Під час святкувань співали гімни на честь богів, на честь переможців складались оди (енкомії, епінікії). Зокрема, Піндар присвятив «Першу Піфійську оду до Герона, переможця в змаганні на колісницях»: «Золота кіфаро Феба, й кудрефіалкових дів – ясних Муз – суспільне добро! Чує вихід хору тебе – святкувань зачин, і співці коряться грі твоїй, для свят провідним наколи ти заспівам першоряд кладеш струнозрушувана [16, 155]. ... в піфійських бігах міста Етні виголосив оповісник на Герона ім'я, перемогу між колісниць» [16, 158].

Окрім вінка, винагороди, процесій і святкувань, складання гімнів (епінікій Піндара, присвячених переможцям чотирьох ігор Греції; Симоніда), переможцям могли встановлювати пам'ятники, статуї. Павсаній дає ретельний опис статуй, які він бачив у святилищі Олімпії у II ст. до н.е. Спочатку їх робили з дерева, потім почали відливати з бронзи. Як пише Лукіан, статуї виготовлювались у повний зріст [8, 179].

Центром регулярних всегрецьких агонів, пов'язаних з релігійним життям Греції, також були Дельфи (*Піфійські ігри* на честь Аполлона), Корінф (*Істмійські ігри* на честь Посейдона), та Арголіда (*Немейські ігри*). Ці «парадигмальні» панеллінські агони проводилися і на локальному, регіональному рівні, наприклад Паніонії. Відомі з історії приклади змагання епічних поетів Гомера і Гесіода, трагічних поетів Есхіла, Софокла та Евріпіда, філософів Сократа і Протагора, ораторів Демосфена та Есхіна, музик, співців та ін. Отже, агоністика є універсальною ігровою формою, ігровим принципом, який організовує заняття філософією, красномовством, софістикою, поезією, театральним мистецтвом, пластикою, служінням Аполлону і Музам.

Як і в Греції, походження римських ігор, свят і видовищ невіддільне від історії місцевих вірувань, культів і релігійних обрядів. Давні італійці не знали антропоморфізму, і тільки під впливом етрусків, а пізніше греків римляни почали представляти своїх богів і богинь у людській подобі. Якщо в Греції шанували Діоніса й Афіну як покровителів найважливіших галузей економіки – виноградарства і розведення олійних культур, відзначали свята Лікеї, Малі та Великі Діонісії, то в Італії охоче віддавали почесні божествам землеробів: Церері і Марсу, який лише з часом став всесильним патроном міста Риму, вважаючись батьком Ромула. Серед найбільш поширених римських ігор варто відзначити *Агоналії* (січень, травень, грудень), *Мегалезійські ігри* – свято Великої Матері богів (березень), *Рибні ігри* (червень), *Римські ігри* – свято Юпітера, Юнони і Мінерви (вересень), *Римські ігри* – свято Юпітера, Юнони і Мінерви (листопад) та ін.

Переможців ігор, змагань у римській імперії вшановували, про що пише Пліній Молодший у листі до імператора Траяна, «аглети, владика, вважають те, що ти встановив для ієластичних змагань, повинне їм видаватися відразу ж з того дня, в який вони були увінчані: на їхню думку, значення має не той день, коли вони в'їхали в своє рідне місто, а той, коли вони перемогли в змаганні і тим отримали право на в'їзд» [17, Кн. X, 118].

Окреме місце в житті римлян посідали свята Сатурналії. Як пише римський філософ і філолог Макробій Феодосій у своїй праці «Сатурналії», «правильніше говорити «Сатурналіям – Сатурналії (Saturnalius... Saturnalium)», ніж «Сатурналіїв» [10, Кн. 1, II, 5]. Під час улюбленого свята, яке тривало з 17 по 23 грудня, римляни надсилали одне одному подарунки, запалювали свічки, рабів частували за одним столом з господарями. Макробій згадує ті часи, коли, «...киренці увінчуються свіжими смоквами і надсилають одне одному пироги... тоді ще не розподіляли [людей] за [їхнім] станом на рабів і вільних. ...під час Сатурналії рабам надається повна свобода [10, Кн. 1, VII, 25-26]. Ігри, які проводились на перехрестях на свято Компіталій, було відновлено, як пише Макробій, за часи правління Тарквінія Гордого для ларів. Компіталій (compitulum – перехрестя доріг) супроводжувалися людськими (дитячими. – О. Г.) жертвопринесеннями, які було скасовано лише консулом Юнієм Брутом після повалення Тарквінія і замінено на застосування голівок часнику і маку [10, Кн. 1, VII, 34-35].

Плутарх у «Порівняльних життєписах. Цезар» детально розглядає особливості свята Луперкалій, яке в давнину було святом пастухів. Давньогрецький історик дивується, як багато молодих людей із знатних сімейств і навіть особи, що обіймають вищі державні посади, під час свята «пробігають оголеними через місто і під сміх, під веселі жарти зустрічних б'ють усіх, хто попадеться їм на дорозі, кудлатими шкурами. Багато жінок, у тому числі і ті, що займають високе суспільне положення, виходять назустріч і навмисне, як у школі, підставляють обидві руки під удари. Вони вірять, що це полегшує пологи вагітним, а бездітним допомагає понести» [18, 61].

У культурах античності були сформовані традиції, які дозволяли об'єднати велику кількість людей під час загальних свят. Спільні свята, які сягали корінням у давні обряди, були пов'язані як з релігією, так і з народними календарно-трудовами звичаями. На таких святкуваннях були розповсюджені видовищно-розважальні вистави, які стали першими в історії масовими заходами [1, 20]. Свята поділялися на загальнодержавні та свята нижчого рангу; офіційні та сімейні; сільські та міські; ті, які справлялися постійно, або від випадку до випадку; свята окремих божеств і професій.

Особливу роль у проведенні свят відігравали жерці. До обов'язків жерців, як пише Марк Тулій Цицерон в промові «Про відповіді гаруспиків», входило ведення тенсами, колісницями, вступними піснеспівами, іграми, литтям жертви, бенкетом з приводу ігор... Все встановлене та належне при іграх було дотримано з повним благоговінням та повагою до усіх приписів» [23, 189].

Видовищний характер античної, особливо давньоримської, культури був настільки яскраво вираженим, що проведення ігор, наприклад, перетворилося згодом на важливу складову внутрішньої політики. Так, новообрані римські еділи були зобов'язані, разом з іншими питаннями міського управління, вирішувати і проблему розваг міського населення (курульний еділітет як патриціанська магістратура був створений в Римі ще у 366 р. до н. е.). Зважаючи на це, кандидати на цю посаду у своїх передвиборчих «програмах» обіцяли ті чи інші видовищні ексклюзиви. Розважально-видовищний момент політики був настільки вагомий, що був прийнятий закон (Тулій закон) проведений у 63 році до н.е. Марком Тулієм Цицероном, який, між іншим, забороняв кандидатам на вищі посади в римській республіці влаштовувати видовища для народу з метою підкупу виборців.

Сам Цицерон напередодні вступу на посаду еділа проголошує, що іграми, які він запропонує римському народові після обрання, будуть його виступи з «доповідями з державних справ і про безчесних людей». «Це й будуть, – стверджує Цицерон в першій промові «Проти Гая Верреса», – ті ігри, які я як еділ, влаштую для римського народу...» [24, 53].

Римляни цінували міську владу не тільки за хліб, але й за *видовища*. Тому кожен новий еділ намагався вразити римлян чимось незвичним і тим їй сподобатися. Наприклад, Луцій Ліциній Красс, перебуваючи на посаді курульного еділу разом із іншим еділом – Квінтом Муцієм Сцеволою під час проведення ігор у 103 р. до н.е. вперше показав римлянам левів, а інший курульний еділ Гай Клавдій Пульхр під час проведення ігор 99 року до н.е. розважив мешканців Вічного міста демонстрацією слонів.

Як пише Цицерон у «Другій філіппіці проти Марка Антонія», імператор Гай Юлій Цезар «гладіаторськими іграми, спорудженнями, щедрими роздаваннями, іграми він залучив на свій бік неспокушений натовп; своїх прибічників прив'язав до себе нагородами» [25, 319]. У серпні 46 р. до н.е. Цезар відсвяткував пишний тріумф на честь перемоги над Галлією, Єгиптом, Понтом і Африкою. Святкування

тривали чотири дні, ще один день був спеціально відведений для відпочинку. Одразу після триумфу він щедро розплатився зі своїм військом, зокрема рядовий воїн отримав 5000 аттичних драхм, центуріон – удвічі більше, трибуни й начальники кінноти – вчетверо. Усім мешканцям Риму було видано по 400 сестерційів кожному, по 10 модіїв зерна (1 модій – 8,704 л. – О. Г.) і по 10 фунтів масла. Для народу було влаштовано велике пригостиння на 22 тисячі столів, а також видовища, ігри, у яких брали участь піхотинці, кіннота і навіть бойові слони [21, 270].

Водночас, як пише Г. Хефлінг, зростає популярність гладіаторських боїв серед публіки. Як засвідчує римський комедіограф Теренцій, в 160 р. до н.е. довелося несподівано перервати виставу його п'єси «Свекруха», оскільки поширилися чутки про те, що саме в цей час почнеться бій гладіаторів на похоронних іграх в честь Емілія Павла, події, якої, звичайно, ніхто не хотів пропустити [22].

Можливостей для дозвілля було набагато більше, ніж передбачала кількість святкувань, бо робочий день тривав всього шість годин: ті, кому доводилося трудитися, припиняли роботу опівдні, о сьомій годині римського дня. Розпорядок дня в Римі (його дотримувалися переважно заможні люди) у викладі Марціала: «Перші дві ранкові години – *salutatio* (прийом клієнтів, розбір їх справ і прохань); від 3 до 5 (тобто з 9 до 11 години – праця (*labores*); від 6 до 7 (тобто від 11 до 1 години) – відпочинок; о 8-й год (від 1 до 2 години) – гімнастичні вправи; 9 – 10 (від 2 до 3 години) – обід, який зазвичай затягується до темряви» [6]. Макробій Феодосій відзначає, що у святкові дні бувають священні діяння, бенкети, ігри, відпочинок; виокремлює будні дні, у які треба бути присутнім у справах, дні зборів, відстроченого суду, виклику до суду, війни; визначає, що змішані дні діляться усередині себе [10, Кн. 1, XVI, 3].

У містах південної частини Західної Європи та на ближньому Сході дозвілля є відвідування терм, яке згодом стає традиційним засобом оздоровлення, задоволення, соціального спілкування, ігор і розваг і отримує розповсюдження у багатьох країнах світу [1, 19].

Публічні лазні, починаючи з II століття до н.е., коли вони були невеликими, суто практичними «приміщеннями для миття» і призначалися тільки для чоловіків, приголомшливо виросли в розмірі, у величі і в зручностях в період імперії. Адже *терми* були не просто будівлями, де будь-хто, заплативши один квадрант – *quadrans* (чверть асса, найдрібніша римська монета), міг прийняти ванну; швидше вони були величезними *центрами відпочинку*, обладнаними гімнастичними залами, садами, бібліотеками і читальнями на додаток до самих термів.

Важливість терм для населення засвідчують листи Плінія Молодшого, написані до імператора Траяна у 111–113 рр. н.е. з Віфінії, у яких він пише, що клавдіополіти, в долині, під самою горою, не стільки будують, скільки викопують величезну лазню, при чому на ті гроші, котрі булевти надали раді з твоєї милості, чи вже внесли за свій вступ, чи зберуть за нашою вимогою. «Побоююсь, що там будуть погано використані суспільні кошти, й те, що дорожче усяких грошей: твій подарунок. Я змушений просити тебе, надійшли архітектора для огляду не лише театру, але й цих лазень: нехай він вирішить, чи завершувати якість після здійснених витрат почате будівництво...» [17, X, 39].

Ще одне популярне заняття заможних людей пов'язано з влаштуванням бенкетів, які у греків мають більш філософський зміст і розважальну спрямованість у римлян. Твір «Софісти за обіднім столом» письменника III ст. н.е. Атенея відображав уже типові явище і свідчив, що інтелектуальний рівень бенкетів поступово знижувався. Один із учасників бенкету – Ульпіан – порівнює кініків, які присутні на бенкеті, із флейтистками і танцівницями, які «псують всю насолоду бесіди». Промови їх під час бенкету надзвичайно довгі, формального характеру. І цитує Платона, відмічаючи, що «вульгарні люди внаслідок браку освіченості, нездатні розважати одне одного на бенкеті засобами своїх власних промов і бесід, багато платять флейтисткам, наймаючи чужий голос – голос флейт і сходяться аби його слухати» [9, 291].

Поширеною розвагою на бенкеті – симпосії – стала *гра в коттаб*, змагання на влучність попадання рештками вина з бокалу у металеву чашу – коттабій. Сюжет симпосіїв і гри в коттаб знайшов своє відображення на давньогрецьких вазах, кратерах, кіліксах. Гра в коттаб висвітлюється у творах Есхіла, Софокла, Евріпіда, Аристофана та ін. У коміко-еротичному романі «Сатирикон» давньоримський автор Гай Петроній Арбітр іронічно зображує *бенкет*, який поступово перетворюється на видовище. Автор описує співи рабів, вельми делікатний педикюр для гостей перед застіллям Трімальхіона, багатого вискокки, розповідає про чудові смачні наїдки, столітнє опімське вино, підкреслює елементи видовища під час бенкету. Як пише Петроній Арбітр, «внесли велику тацю, на якій був великий вепр. Голову його прикрашала шапка вільновідпущеника. З його іклів звисали два кошики з пальмового листя, один наповнений свіжими, другий – сушеними фініками... Бородатий велетен... витяг мисливський ніж, щосили вдарив ним вепра в бік, і звідти несподівано вилетіла ціла зграя дроздів. Птахолови з прутиками, змащені клеєм, стояли наготові і вмить вилетіли пташок, що літали по ідальні. ...з розверженої стелі спускається велетенський обруч, знятий, мабуть, із якоїсь велетенської бочки, а з нього звисають золоті вінки з алебастровими флаконами, наповненими парфумами» [15, 551-560]. Поєднання обіду з розвагами можна зустріти й у листах давньоримського письменника та адвоката Плінія Молодшого до його друга Генітора, якому був огидний надзвичайно розкішний обід, бо блазні, кінеди і дурні пленталися між столами. Як пише Пліній, «у мене немає нікого з них, але я терплю людей, які їх тримають. А чому у мене їх немає? Бо мене нітрохи не захоплює як кумедна несподіванка розслаблений жест кінеди, пустоші блазня, дурість дурня» [17, IX, 17].

Пліній Молодший у своїх листах неодноразово пише про дозвілля, різні види й форми сільського та міського відпочинку, зокрема про дозвілля (17, IX, 32), відпочинок на віллі [17, I, 3; I, 9; IX, 7; IX, 36, IX, 40], про відпочинок і розваги на морі [IX, 33], про бенкет [I, 15; IX, 17], про збір винограду, вино [17, IX, 20], про циркові ігри, перегони колісниць [17, IX, 6; IX, 23], про організацію релігійних свят в контексті перебудови храму у власному маєтку [17, IX, 39], про будівництво дозвіллевих інституцій театру, терм у листах до імператора Траяна [17, X, 39], про нагороду атлетів за перемогу в іселастичних змаганнях у листах до імператора Траяна [17, X, 118] та ін.

Як пише В. Дмитренко, вже за часів правління імператора Октавіана Августа різні роздачі для римської бідноти та безкоштовні видовища влаштовувалися не час від часу, як за часів Римської республіки, а постійно, ставши гарантованим привілеєм жителів Рима. З боку Октавіана це не була лише щедрість, а й своєрідний превентивний захід, спрямований на запобігання голодним бунтам і всляким протестам [4, 253]. У документі «Res gestae divi Augusti» імператор Октавіан Август докладно описує статистику *масових видовищ, ігор* та витрати на них. «...Під час свого 13-го консульства я уперше влаштував Марсові ігри, які після цього влаштовували щорічно за постановою сенату консули разом зі мною. Від свого імені чи від імені моїх синів і онуків я 26 разів влаштував для народу цькування африканських звірів у цирку, або на форумі, або в амфітеатрах. При цьому було винищено 3500 тварин» [22].

Серед організаторів ігор варто відмітити імператора Клавдія, який часто показував великі та численні видовища, і не тільки звичайні й в звичайних місцях: він придумував нові і поновлював давні. Як пише римський історик Гай Светоній Транквілл у біографії римських імператорів «Життя дванадцяти цезарів. Божественний Клавдій», *циркові ігри* він нерідко влаштовував навіть у Ватикані, іноді показуючи після кожних п'яти заїздів травлю звірів. «У Великому Цирку він... виділив особливі місця для сенаторів, які раніше сиділи разом з усіма. Тут, крім колісничних змагань, він представляв і троянські ігри та африканські цькування за участю загону преторіанських вершників на чолі з трибунами і самим префектом, а також виводив фессалійських кіннотників з дикими биками, яких вони ганяють по всьому цирку, заскакують знесиленим на спину і за роги шпурляють їх на землю» [19, V, 21].

Римський історик Публій Корнелій Тацит в своїх «Анналах» відмічає серед жвавих захоплень іншого імператора Нерона (пасерба Клавдія. – О. Г.) таке заняття як «правити кінями на ристалищі» [36, XIII, 3]. Навіть сам Тацит перебував у ролі жерця-квіндецимвіра, організатора під час секулярних ігор, влаштованих імператором Клавдієм. «Під час ігор, що відбувалися в цирку в присутності Клавдія, підлітки із знатних сімейств, і серед них Британнік, син імператора, і Луцій Доміцій (Нерон. – О. Г.) ... давали на конях троянську виставу» [20, XI, 10].

Якщо в Греції видовища були однією з форм культових торжеств, формою шанування богів, свого роду містеріями, а крім того, довго зберігали характер змагальний, агоністичний, то в Римі видовища розглядалися виключно як величні масові розваги [1, 21]. У культурно-дозвіллевій сфері у Давньому Римі індивідуалізованим формам дозвілля все частіше протиставлялися масові, домашні – суспільно-організовані, інтелектуальні види занять зсувалися у бік фізичних, духовні розвиваючі форми дозвілля почасти замінювалися видовищами, які охоплювали одночасно тисячі людей. Український культуролог І. Петрова зауважує, що зміцнення в державі верховної влади обумовлює виникнення тріумфів та релігійно-політичних свят (передусім, свят імператорів – феномену Римської імперії). Досить часто такі ігри проводяться за рахунок держави, що суттєво відрізняє їх від видовищ сакрального змісту, або ж організуються на субсидії чиновників, які мріють про відповідні державні посади [14]. Дозвілля в епоху Античності було не просто формою побутової чи суспільної поведінки, а певною мірою віддзеркалювало життєві та політичні позиції, слугувало важливим критерієм оцінювання соціальної ролі людини в громаді, відображало соціально-культурні трансформації в суспільстві. Дозвіллева трансформація простежувалась у повсякденному житті: якщо для грека справою честі була перемога в агонах, то для римлянина – інститут клієнтели та його розширення; у Греції цінувалася активна особиста участь у народних змаганнях, у Римі – урочисті жертвопринесення певному божеству або ж убоління за спеціально навченими учасниками змагань; у Греції сповідувався культ краси вільної особистості, у Римі – культ влади і сили. Тому дозвілля як соціально-культурного явища серед римських цінностей немає, дозвілля як духовна категорія не може бути предметом бажань і устремлень римлянина.

Дослідження античного дозвілля в контексті видовищної культури відкривають нові можливості для реалізації історико-культурного досвіду епохи античності, для збагачення змісту сучасного дозвілля, оптимізації сучасних методик організації культурно-дозвіллевої діяльності.

Література

1. Аванесова Г. А. Культурно-досуговая деятельность: теория и практика организации: учеб. пос. / Галина Алексеевна Аванесова. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 236 с.
2. Буркхард Якоб. Век Константина Великого / Якоб Буркхард. – М.: Центрполиграф, 2003. – 367 с.
3. Генкина Е. В. Ценности античного досуга как социально-культурная система: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. / Елена Владимировна Генкина. – СПб., 1998. – 217 с.
4. Дмитренко В. Октавіан Август. Народження Римської імперії / Володимир Дмитренко. – Львів: Кальварія, 2011. – 272 с.

5. Ключко Е. М. Досуг в контексте современных взглядов на историографию / Елена Михайловна Ключко // Социально-культурная деятельность: опыт исторического исследования. – М.: МГУКИ, 2007. – 143 с.
6. Коуэл Ф. Древний Рим. Быт, религия, культура [Электронный ресурс] / Франк Коуэл. – М.: Центрполиграф, 2006. – Режим доступа: <http://historylib.org/historybooks/Drevniy-Rim--Byt--religiya--kultura/>
7. Ксенофонт. Пир / Ксенофонт; пер. с греч. // Сократические сочинения. – М.: Мир книги, 2007. – С. 180-216.
8. Куле К. СМИ в Древней Греции : сочинения, речи, разыскания, путешествия... / Коринна Куле; пер. с франц. С. В. Кулланды. – М.: Новое лит. обозрение, 2004. – 256 с.
9. Лосев А.Ф. Римско-эллинистическая эстетика I-II вв. н.е. / А.Ф. Лосев. – М.: МГУ, 1979. – 415 с.
10. Макробий Феодосий. Сатурналии / Макробий Амвросий Феодосий; пер. В. Т. Звиревич. – М.: Круг, 2013. – Т. 4. – С. 1-35.
11. Никитина Г. Я. История культурно-досуговой деятельности: учеб. пос. / Галина Яковлевна Никитина. – М.: МГУК, 1998. – 65 с.
12. Обертинська А. П. Історія масових свят: навч. посіб. / Анеля Петрівна Обертинська. – К.: НМК ВО, 1992. – 128 с.
13. Петрова І. В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях : монографія / Ірина Владиславівна Петрова. – К.: НАКККіМ, 2012. – 296 с.
14. Петрова І. В. Форми дозвілля в античності: культурологічний потенціал [Електронний ресурс] / Ірина Владиславівна Петрова. – Режим доступу http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_8_45.php
15. Петроній Арбітр. Сатирикон / Гай Петроній Арбітр // Антична література: хрестоматія. – К.: Рад. школа, 1968. – С. 551-560.
16. Піндар. Перша Піфійська ода до Герона, переможця в змаганні на колісницях / Піндар; пер. В. Державіна // Антична література : хрестоматія. – К. : Рад. шк., 1968. – С. 154–160.
17. Письма Плиния Младшего: Кн. I-X / Гай Плиний Цецилий Секунд; изд. подгот. М. Е. Сергеенко, А. И. Доватур. – 1982. – 407 с.
18. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах. Цезарь [Электронный ресурс] / Плутарх; под. ред. С. С. Аверинцева. – М.: Наука, 1994. – Т. 2. – (Литературные памятники). – Режим доступа: http://krotov.info/acts/02/plu/tarh_00.htm
19. Светоний Г. Т. Жизнь двенадцати цезарей [Электронный ресурс] / Гай Светоний Транквилл; Пер.с лат., предисл. и послесл. М. Гаспарова. – М.: Худ. лит., 1990. – 255 с. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1354644432>
20. Тацит Корнелий. Анналы / Корнелий Тацит; пер. с лат.// Анналы. Малые произведения. История. – М.: АСТ; Ладомир, 2001. – 992с.
21. Утченко С. Л. Цицерон и его время / Сергей Львович Утченко. – М.: Мысль, 1972. – 390 с.
22. Хефлинг Х. Римляне, рабы, гладиаторы: Спартак у ворот Рима [Электронный ресурс] / Хельмут Хефлинг. – М.: Центрполиграф, 2010. – Режим доступа: http://historylib.org/historybooks/KHelmuthKHefling_Rimlyane--raby--gladiatory-Spartak-u-ovorot-Rima/2
23. Цицерон Марк Туллий. Речь об ответах гаруспиков / Марк Туллий Цицерон // Речь в двух томах. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962. – Т.2. – С.181– 204.
24. Цицерон Марк Туллий. Речь против Гая Верреса (Первая сессия) / Марк Туллий Цицерон // Речь в двух томах. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962. – Т.1. – С.44–58.
25. Цицерон Марк Туллий. Вторая филиппика против Марка Антония / Марк Туллий Цицерон // Речь в двух томах. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962. – Т.2. – С.285–319.
26. Чумаченко Б. М. Вступ до культурології античності. Стародавня Греція: навч. посіб. / Борис Миколайович Чумаченко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 100 с.

References

1. Avanesova G. A. Kul'turno-dosugovaia deiatel'nost': teoriia i praktika organizatsii: ucheb. pos. / Galina Alekseevna Avanesova. – М.: Aspekt Press, 2006. – 236 s.
2. Burkkhard Iakob. Vek Konstantina Velikogo / Iakob Burkkhard. – М.: Tsentrpoligraf, 2003. – 367 s.
3. Genkina E. V. Tsennosti antichnogo dosuga kak sotsial'no-kul'turnaia sistema: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. / Elena Vladimirovna Genkina. – SPb., 1998. – 217 s.
4. Dmytrenko V. Oktavian Avhust. Narodzhennia Rymскоi imperii / Volodymyr Dmytrenko. – Lviv: Kalvariia, 2011. – 272 s.
5. Kliusko E. M. Dosug v kontekste sovremennykh vzgliadov na istoriografiu / Elena Mikhailovna Kliusko // Sotsial'no-kul'turnaia deiatel'nost': opyt istoricheskogo issledovaniia. – М.: MGUKI, 2007. – 143 s.
6. Kouel F. Drevnii Rim. Byt, religiiia, kul'tura [Elektronnii resurs] / Frank Kouel. – М.: Tsentrpoligraf, 2006. – Rezhim dostupu: <http://historylib.org/historybooks/Drevniy-Rim--Byt--religiya--kultura/>
7. Ksenofont. Pir / Ksenofont; per. s grech. // Sokraticheskie sochineniia. – М.: Mir knigi, 2007. – S. 180-216.
8. Kule K. SMI v Drevnei Gretsii : sochineniia, rechi, razyskaniia, puteshestviia... / Korinna Kule; per. s frants. S. V. Kullandy. – М.: Novoe lit. obozrenie, 2004. – 256 s.

9. Losev A.F. Rimsko-ellinisticheskaia estetika I-II vv. n.e. / A.F. Losev. – M.: MGU, 1979. – 415 s.
10. Makrobii Feodosii. Saturnalii / Makrobii Amvrosii Feodosii; per. V. T. Zvirevich. – M.: Krug", 2013. – Т. 4. – S. 1-35.
11. Nikitina G. Ia. Istoriia kul'turno-dosugovoi deiatel'nosti: ucheb. pos. / Galina Iakovlevna Nikitina. – M.: MGUK, 1998. – 65 s.
12. Obertynska A. P. Istoriia masovykh sviat: navch. posib. / Anelia Petrivna Obertynska. – K.: NMK VO, 1992. – 128 s.
13. Petrova I. V. Dozvillia u teoretychnykh refleksiakh : monohrafiia / Iryna Vladyslavivna Petrova. – K.: NAKKKiM, 2012. – 296 s.
14. Petrova I. V. Formy dozvillia v antychnosti: kulturolohichniy potentsial [Elektronnyi resurs] / Iryna Vladyslavivna Petrova. – Rezhym dostupu http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_8_45.php
15. Petronii Arbitr. Satyrykon / Hai Petronii Arbitr // Antychna literatura: khrestomatiia. – K.: Rad. shkola, 1968. – S. 551-560.
16. Pindar. Persha Pifiiska oda do Hiierona, peremozhtsia v zmahanni na kolisnytsiakh / Pindar; per. V. Derzhavina // Antychna literatura : khrestomatiia. – K. : Rad. shk., 1968. – S. 154–160.
17. Pis'ma Pliniia Mladshogo: Kn. I-X / Gai Plinii Tsetsilii Sekund; izd. podgot. M. E. Sergeenko, A. I. Dovatur. – 1982. – 407 s.
18. Plutarkh. Sravnitel'nye zhizneopisaniia v dvukh tomakh. Tsezar' [Elektronnyi resurs] / Plutarkh; pod. red. S. S. Averintseva. – M.: Nauka, 1994. – Т. 2. – (Literaturnye pamiatniki). – Rezhim dostupu: http://krotov.info/acts/02/plu/tarh_00.htm
19. Svetonii G. T. Zhizn' dvenadtsati tsezarei [Elektronnyi resurs] / Gai Svetonii Trankvill; Per.s lat., predisl. i poslesl. M. Gasparova. – M.: Khud. lit., 1990. – 255 s. – Rezhim dostupu: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1354644432>
20. Tatsit Kornelii. Annaly / Kornelii Tatsit; per. s lat.// Annaly. Malye proizvedeniia. Istoriia. – M.: AST; Lodomir, 2001. – 992s.
21. Utchenko S. L. Tsitseron i ego vremena / Sergei L'vovich Utchenko. – M.: Mysl', 1972. – 390 s.
22. Khefling Kh. Rimliane, raby, gladiatory: Spartak u vorot Rima [Elektronnyi resurs] / Khefling Kh. – M.: Tsentrpoligraf, 2010. – Rezhim dostupu: http://historylib.org/historybooks/KHelmut-KHefling_Rimlyane--raby--gladiatory-Spartak-u-vorot-Rima/2
23. Tsitseron Mark Tullii. Rech' ob otvetakh garuspikov / Mark Tullii Tsitseron // Rechi v dvukh tomakh. – M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1962. – Т. 2. – S.181– 204.
24. Tsitseron Mark Tullii. Rech' protiv Gaia Verresa (Pervaia sessiia) / Mark Tullii Tsitseron // Rechi v dvukh tomakh. – M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1962. – Т. 1. – S.44–58.
25. Tsitseron Mark Tullii. Vtoraia filippika protiv Marka Antoniiia / Mark Tullii Tsitseron // Rechi v dvukh tomakh. – M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1962. – Т. 2. – S.285–319.
26. Chumachenko B. M. Vstup do kulturolohii antychnosti. Starodavnia Hretsiiia: navch. posib. / Borys Mykolaiovych Chumachenko. – K.: Vyd. dim «KM Akademii», 2003. – 100 s.

УДК 130.2:929 Еко (045)

Сабадаш Юлія Сергіївна,
доктор культурології, професор
Маріупольського державного університету

ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: ЗА ТВОРАМИ УМБЕРТО ЕКО

У статті аналізуються культурологічні аспекти творчості У. Еко за романом «Чарівне полум'я цариці Лоани» та книгою «Історія Краси», які найповніше відбивають традицію постмодерністської літератури і демонструють відданість письменника таким естетико-художнім чинникам, як цитування, колажність, мозаїчність, розірваність часу та ін. Також розкриваються питання впливу мас-медіа на формування людської особистості, її естетичних та ідеологічних уподобань. Доробок У. Еко розглянуто, з одного боку, як вияв можливостей постмодерністської філософії та естетики, а з іншого – як своєрідну складову саме постмодерністського культурного простору.

Ключові слова: естетичний смак, ідеологічні вподобання, гуманізм, харизма, джерела культурного впливу, цитування, колажність, мозаїчність.